

OŚRODEK STUDIÓW WSCHODNICH IM. MARKA KARPIA
C e n t r e f o r E a s t e r n S t u d i e s

Ekspansja Gazpromu w UE
– kooperacja czy dominacja

Agata Łoskot-Strachota
Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz

współpraca: Tomasz Dąborowski, Joanna Hyndle

WARSZAWA KWIECIEŃ 2008

Wstęp

Energetyka, a zwłaszcza kwestie związane z handlem gazem stanowią jeden z kluczowych obszarów kooperacji UE i Rosji. Kształt tej współpracy budzi jednak ostatnio w Brukseli i państwach członkowskich coraz więcej wątpliwości. Rodzą się pytania, czy nie powoduje ona nadmiernego uzależnienia energetycznego Unii od Rosji oraz czy obecność rosyjskiego monopolu gazowego w UE nie prowadzi do ingerencji Moskwy w proces tworzenia unijnej polityki energetycznej? Celem niniejszego raportu jest dostarczenie bazy faktograficznej niezbędnej do sformułowania trafnej odpowiedzi na powyższe pytania. W pierwszej części raportu w sposób kompleksowy zilustrowano zasięg i charakter ekonomicznej obecności Gazpromu w państwach unijnych. W drugiej pokazano analogiczną obecność firm unijnych w Rosji. Zebrane dane zostały zaczerpnięte przede wszystkim ze statystyk Międzynarodowej Agencji Energetyki, Komisji Europejskiej oraz Centralnego Banku Rosji i Rosyjskiego Urzędu Statystycznego. Stanowią także efekt samodzielnych obliczeń OSW na podstawie danych koncernów energetycznych, prasy branżowej oraz agencji informacyjnych.

Gazprom ma dominującą pozycję jako dostawca gazu ziemnego przede wszystkim w państwach Europy Wschodniej, Środkowej i na Bałkanach. W przypadku pozostałych państw europejskich import gazu z Rosji zazwyczaj przyczynia się do dywersyfikacji źródeł surowca, umożliwiając korzystną zmianę w strukturze dostaw i zmniejszenia zależności od innych dostawców (jak np. w Hiszpanii).

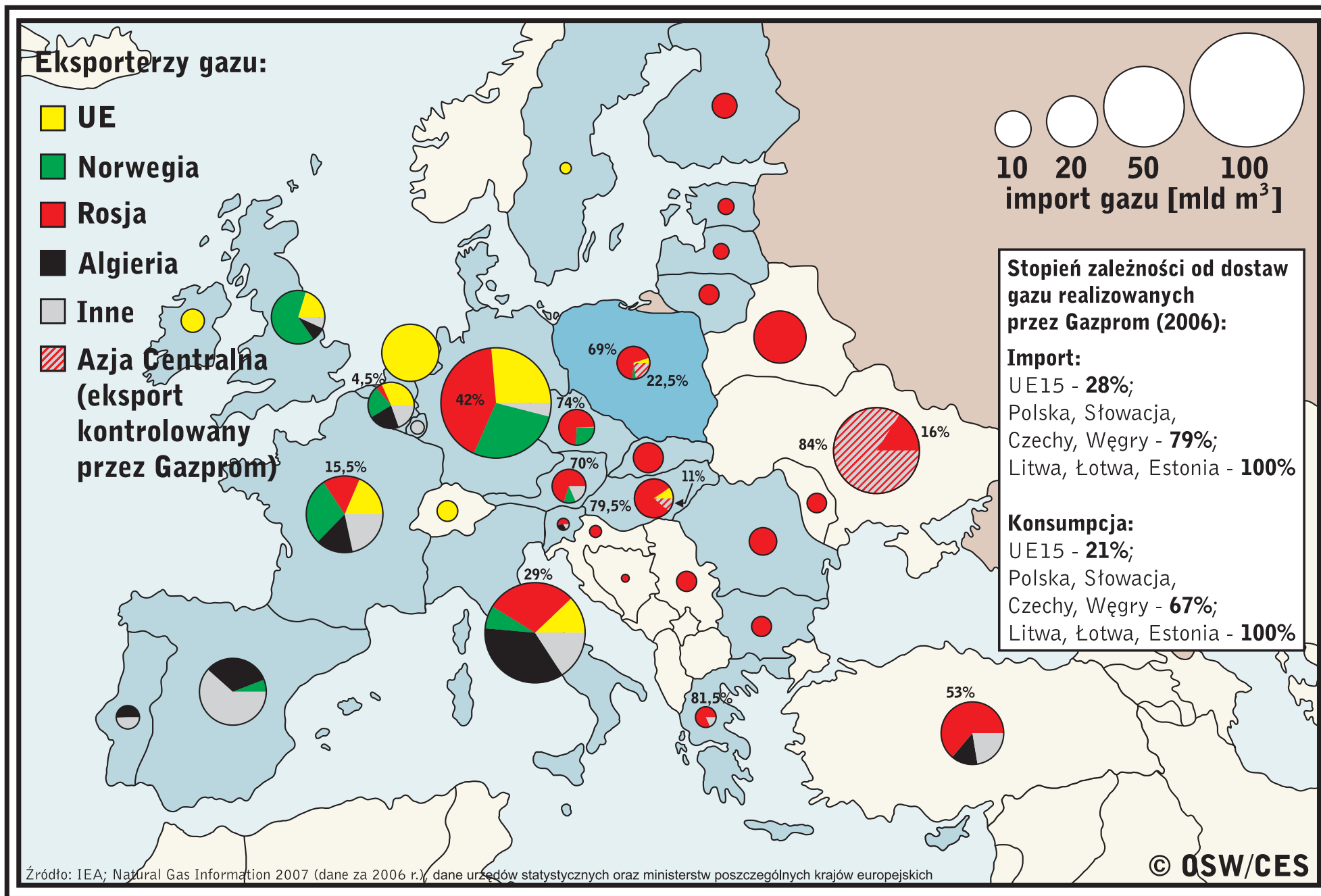
Największymi odbiorcami gazu z Rosji w 2006 roku były:

- **Niemcy** (39,4 mld m³),
- **Włochy** (22,5 mld m³),
- **Białoruś** (21 mld m³),
- **Turcja** (19,3 mld m³).

Rosja pośredniczy także w eksporcie do Europy gazu z poradzieckiej Azji Centralnej – m.in. poprzez rosyjskie udziały w firmie RosUkrEnergo (jedynym eksporterze centralnoazjatyckiego gazu do Europy), poprzez monopol Gazpromu obejmujący wszystkie rosyjskie gazociągi oraz poprzez utrzymywanie kontroli państwa nad tranzytem surowca. Gazprom kupuje ok. 60 mld m³ surowca z Turkmenistanu, Uzbekistanu i Kazachstanu, z czego większość trafia na rynek europejski. **Głównym odbiorcą tego surowca jest Ukraina, ale niewielkie ilości docierają także na Węgry i do Polski.**

Kraje kupujące gaz centralnoazjatycki zwiększają *de facto* swoją zależność od Rosji w dziedzinie importu tego surowca.

Gazprom jako dostawca gazu

1. Kontrakty długoterminowe zawarte w 2006 i 2007 roku gwarantują Rosji sprzedaż ok. 90 mld m³ gazu rocznie w latach 2020–2030.
2. Kontrakty zawierane pomiędzy Gazpromem a europejskimi koncernami zawierają coraz częściej, oprócz warunków dostaw gazu rosyjskiego, także dodatkowe zapisy – przede wszystkim dotyczące dopuszczenia firm powiązanych z Gazpromem do rynku wewnętrznego państw UE.

Najważniejsze kontrakty zawarte przez Gazprom lub spółki z nim powiązane z unijnymi odbiorcami w 2006 i 2007 r.

Państwo	Okres obowiązywania	Wielkość rocznych dostaw	Opis	Porozumienia dodatkowe
Austria	2012–2027	7 mld m ³	kontrakt Gazpromu z OMV, EconGas oraz powiązanymi własnościowo z Gazpromem GWH i Centrex Europe Energy & Gas AG	zmiana zasad odbioru surowca: - zmiana odbiorcy z OMV na EconGas, - powiązane z Gazpromem GWH i Centrex otrzymały prawo do sprzedaży gazu (ok. 1,75 mld m ³ /rocznie) austriackim odbiorcom końcowym
Niemcy (VNG)	2014–2031	5,25 mld m ³ (opcja zwiększenia dostaw)	kontrakt WIEH (spółki Gazpromu i Wintershall) z Verbundnetzgas (VNG); za pośrednictwem WIEH Gazprom sprzedaje gaz również na rynkach innych państw UE	
Niemcy (E.ON)	2011–2036	4 mld m ³ (Nord Stream)	kontrakt Gazpromu z E.ON, na dostawy gazociągami NS	
Niemcy (E.ON)	2020–2035	20 mld m ³	kontrakt Gazpromu z E.ON, przedłużenie obecnych kontraktów, wygasających w 2020 r.	
Włochy	2017–2035	22 mld m ³	kontrakt Gazpromu z ENI zawarty w ramach nowego porozumienia o strategicznym partnerstwie, przedłużenie obecnie obowiązujących kontraktów	- dopuszczenie od 2007 r. na włoski rynek wewnętrzny spółek powiązanych z Gazpromem (GMT Italia, Centrex) oraz sprzedaży do max. 3 mld m ³ rocznie w 2010 r. - Eni uzyskało obietnicę kupna aktywów w Rosji
Francja	2012–2030	12 mld m ³ + 2,5 mld m ³ (Nord Stream)	kontrakt Gazpromu z Gaz de France, prolongata obecnie obowiązującego kontraktu oraz umowa na dostawy gazociągami Nord Stream	- dopuszczenie na francuski rynek wewnętrzny gazu spółki-córki Gazpromu GMT France oraz sprzedaży od 2007 r. do max 1,5 mld m ³ surowca rocznie
Czechy (RWE)	2014–2035	9 mld m ³	kontrakt Gazpromu z RWE Transgas; przedłużenie dotychczas obowiązującej umowy o dostawach do Czech oraz tranzycie surowca	
Czechy (Vemex)	2008–2012	0,5 mld m ³	kontrakt na dostawy do spółki kontrolowanej przez Gazprom, dostarczającej gaz niektórym czeskim odbiorcom przemysłowym	
Bułgaria	2011–2030	3 mld m ³	kontrakt Gazpromu z Bulgargazem, przedłużenie dotychczas obowiązującego kontraktu	
Rumunia (WIEH)	2012–2030	4,5 mld m ³	przedłużenie obecnie obowiązującego kontraktu	warunkiem przedłużenia kontraktu jest renegocjacja i przejście na gotówkowe opłaty za tranzyt gazu; porozumienie przewiduje zwiększenie tranzytu gazu przez Bułgarię w zamian za współpracę przy realizacji rosyjskich projektów gazociagowych
Rumunia (Conef)	2010–2030	2,5 mld m ³	kontrakt Gazpromu z Conef Energy SRL, dostawy do kombinatu aluminiowego Alro Stalina	
Dania	2011–2031	1 mld m ³	kontrakt Gazpromu z DONG Energy na dostawy z NS	

Na podstawie: *Gazprom w Europie 2006 – przyspieszenie ekspansji*, Ewa Paszyc, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, luty 2007;
dane za: strony internetowe koncernów, agencje informacyjne

Szlaki eksportu rosyjskiego gazu do Europy są zdywersyfikowane w małym stopniu. Podstawową trasą eksportową pozostają magistrale biegnące **przez Ukrainę**, przez które **przepływa ok. 70%** (81,9 mld m³) ze 121,3 mld m³ surowca wysyłanego z Rosji do krajów UE (obliczenia własne na podstawie danych za 2006 r. Komisji Europejskiej, IEA Natural Gas Information, agencji informacyjnych). Dwa inne szlaki eksportu rosyjskiego gazu do Europy – gazociągi **Jamał–Europa** i **Błękitny Potok** – mają zasadniczo mniejsze znaczenie.

Gazprom w krajach bałtyckich i Mołdawii jest współwłaścicielem i/lub współoperatorem wszystkich gazociągów, na Białorusi – całości gazociągu jamalskiego i 25% pozostałych gazociągów oraz większości gazociągów w Finlandii (poprzez 25% udziałów w Gasum Oy). Ma również udziały w gazociągu jamalskim (48,64%) w Polsce, w części gazociągów w Niemczech (50% -1 w sieci gazociągów Wingasu – *joint venture* Gazpromu i Wintershalla oraz 5,26% sieci we wschodnich Niemczech należącej do VNG) oraz 50% w austriackim hubie gazowym w Baumgarten. W pozostałej części Europy Gazprom dopiero planuje inwestycje w systemy przesyłu gazu.

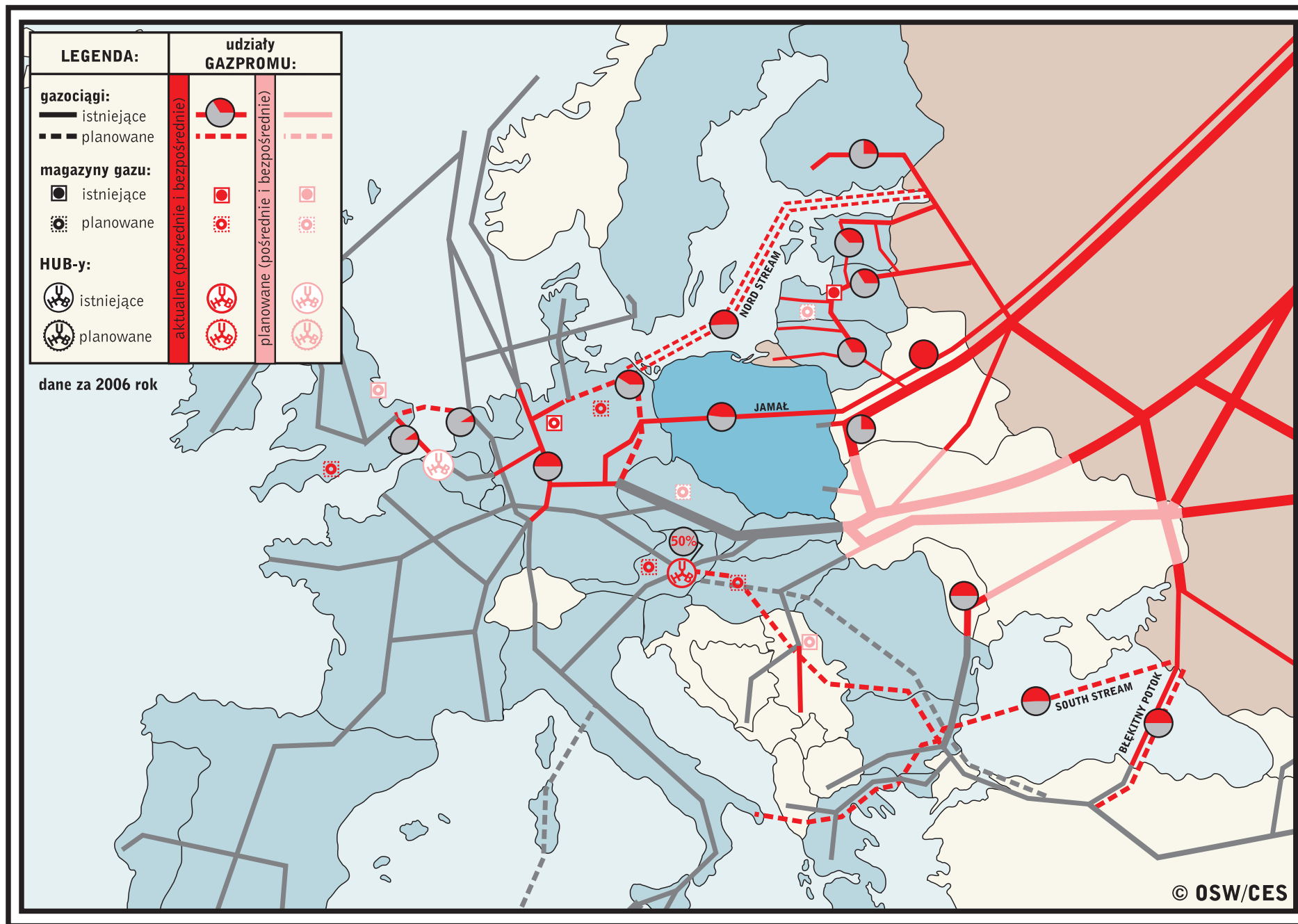
Gazprom planuje też szereg nowych inwestycji w infrastrukturę gazową, z których najważniejsze to projekty gazociągów Nord Stream i South Stream. Ich realizacja nie jest jednak w chwili obecnej przesądzona.

Planowane przez Gazprom inwestycje mają doprowadzić do:

- dywersyfikacji szlaków eksportu gazu do UE poprzez budowę nowych połączeń omijających dotychczasowe kraje tranzytowe z Europy Wschodniej i Środkowej (projekty Nord Stream i South Stream);
- zwiększenia kontroli nad transportem gazu w UE i zachowanie płynności na rynku unijnym (poprzez inwestycje w interkonektory, huby i magazyny);
- zahamowania realizacji innych projektów gazociągowych mających umożliwić dostawy gazu do UE z alternatywnych do Rosji źródeł.

Sam proces promowania nowych projektów gazociągowych jest też ważnym instrumentem oddziaływania przez Rosję na politykę poszczególnych krajów oraz UE jako całości (por. działania dotyczące projektu South Stream).

Najważniejsze istniejące i planowane udziały Gazpromu w infrastrukturze gazowej w Europie

Gazprom uzyskał bezpośredni dostęp do sprzedaży surowca odbiorcom końcowym w krajach bałtyckich, Mołdawii, Finlandii, Niemczech (poprzez udziały w przedsiębiorstwach funkcjonujących na tym rynku) oraz **na Ukrainie** (bez przejęcia krajowych aktywów; od 2008 r. będzie się tym zajmować spółka-córka Gazpromu GazpromZbyt).

W pozostałych państwach europejskich bezpośrednio zaangażowanie Gazpromu na rynku finalnym gazu jest niewielkie.

Gazprom angażuje się też w sprzedaż surowca odbiorcom końcowym w sposób pośredni – poprzez spółki pośredniczące w handlu rosyjskim gazem powiązane z Gazpromem w mniej bądź bardziej transparentny sposób. Spółki te korzystają z liberalizacji unijnego rynku gazu i podpisują umowy o dostawach surowca do odbiorców końcowych. Widoczny jest wzrost ich zaangażowania w UE w ostatnich trzech latach.

Przykłady spółek pośredniczących w handlu rosyjskim gazem w Europie Środkowej i Wschodniej:

- **Vemex** – funkcjonuje w Czechach od 2006 roku, jest własnością niemieckiego ZMB (33%), austriackiego Centrex Europe Energy&Gas (33%) oraz EW East-West Consult (34%), prawdopodobnie wszystkich powiązanych własnościowo w bardziej lub mniej bezpośredni sposób z Gazpromem. Vemex podpisał kontrakt z Gazpromem na dostawy 0,5 mld m³ gazu rocznie w latach 2008–2012, co daje mu ok. 5% czeskiego rynku gazu. Firma posiada również licencję na sprzedaż gazu na Słowacji.
- **Emfesz** – funkcjonująca głównie na Węgrzech firma formalnie niepowiązana własnościowo z Gazpromem, należąca do The Firtash Group of Companies, własności ukraińskiego biznesmena Dmytro Firtasza (poprzednio należała do zarejestrowanego na Cyprze Mabofi Holding). Emfesz kupuje gaz od RosUkr-Energo (10-letni kontrakt). W 2006 roku firma miała 20% udziału w sprzedaży gazu na węgierskim rynku. Podpisała też umowę o dostawach gazu do polskiej firmy – producenta nawozów sztucznych (umowa wygasa). Poza sektorem gazowym coraz prężniej wchodzi w elektroenergetykę (na Węgrzech, ale rozszerzając działalność m.in. do Rumunii i Estonii). W 2007 roku trwały negocjacje, dotychczas zakończone niepowodzeniem, dotyczące sprzedaży Gazpromowi 50% udziałów w Emfesz.
- **Conef** – spółka powiązana z właścicielem rumuńskiego holdingu aluminiowego Alro – Marco Group (zarejestrowanym w Kanadzie, domniemanym właścicielem jest rosyjski oligarcha). Działa na rynku rumuńskim jako współpracujący z Gazpromem pośrednik w handlu rosyjskim gazem od 2002 roku. W 2007 roku podpisała 20-letni kontrakt z Gazpromem na dostawy 2 mld m³ gazu rocznie. Inną tego typu spółką działającą na rumuńskim rynku jest zarejestrowana na Cyprze firma Imex Oil, również powiązana z Alro.
- **Dujotekna** – funkcjonuje na Litwie od 2001 roku, jako pośrednik w handlu rosyjskim gazem. Jest trzecim (po byłym państwowym monopoliście Lietuvos Dujos i przedsiębiorstwie Achema) co do wielkości importerem surowca. Sprowadza gaz na podstawie kontraktu z Gazpromem na lata 2002–2012 i zajmuje się hurtową sprzedażą głównie do litewskich elektrowni. Oprócz sprzedaży gazu Dujotekana produkuje elektryczność i ciepło oraz sprzedaje energię elektryczną. Przepuszczalnie spółka została wykreowana przez Gazprom w celu ułatwienia przejęcia udziałów w Lietuvos Dujos. Do niedawna była strategicznym partnerem rosyjskiego monopolisty na Litwie, w ostatnich latach jej pozycja pogarsza się.

Udział Gazpromu w sprzedaży odbiorcom końcowym w Europie

Zaangażowanie GAZPROMU:

- - bezpośrednie
(przez własność w spółkach sprzedających)
- - pośrednie
(przez powiązania ze spółkami sprzedającymi)

© OSW/CES

dystrybucja gazu:
sprzedaż odbiorcom
końcowym [mld m³]

100

50

20

10

5

2

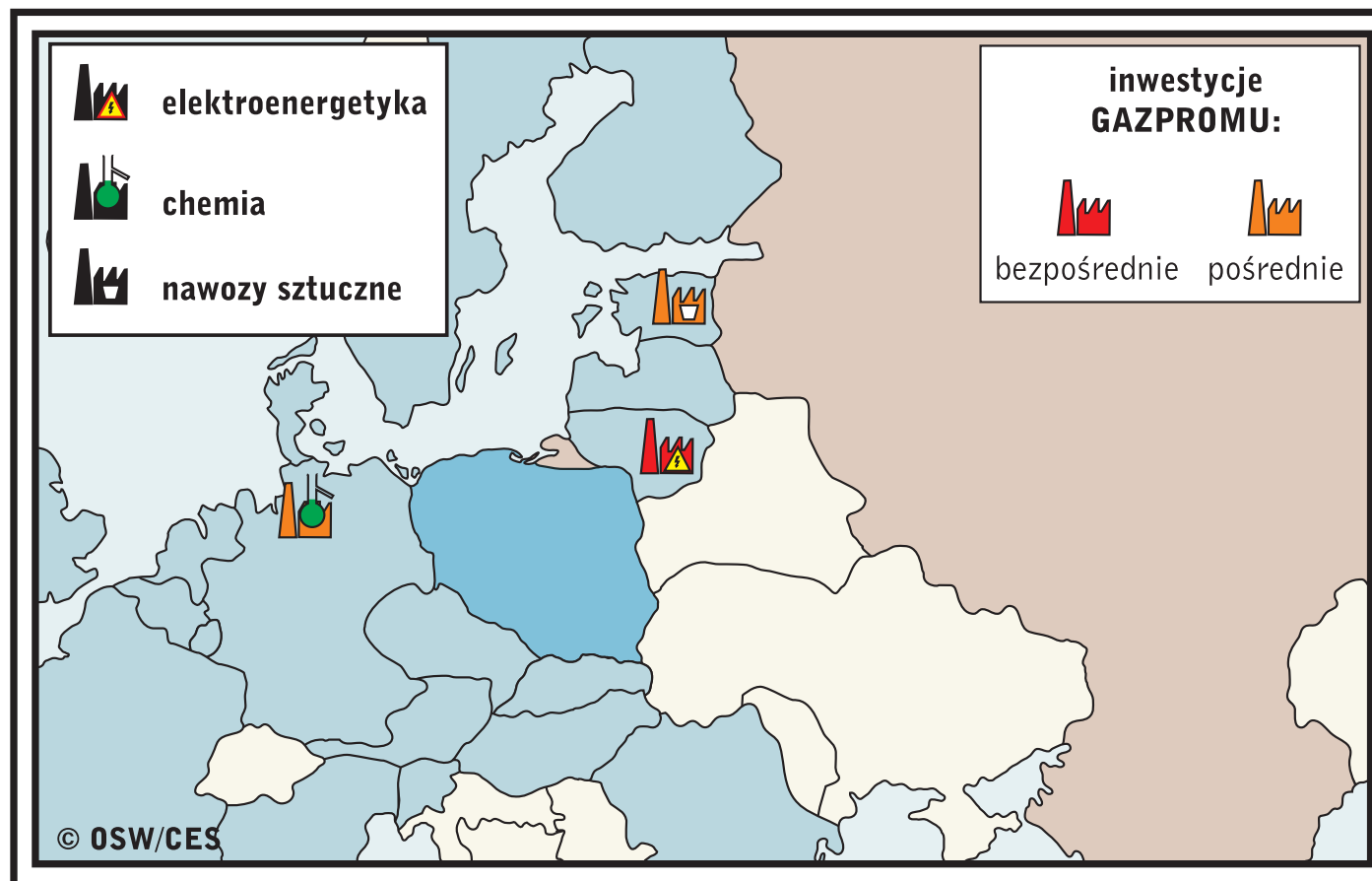
1

Źródło: Obliczenia własne OSW na podstawie danych ze stron internetowych koncernów oraz agencji informacyjnych

* zakontraktowane dostawy na 2008 rok
** zakontraktowane dostawy na 2010 rok
*** stan na 2008 r.
(prawdopodobnie zmieni się w roku następnym)

- 1.** Gazprom jest stosunkowo mało obecny inwestycyjnie w innych niż gazowy sektorach gospodarki UE. Bezpośrednio jest zaangażowany na Litwie, gdzie jest właścicielem elektrowni gazowej w Kownie. W tzw. wielką chemię inwestują natomiast firmy powiązane pośrednio z Gazpromem (niemiecki Akfem i estoński producent nawozów sztucznych Nitrofert).
- 2.** Gazprom ma dosyć ambitne, chociaż obecnie mało konkretne projekty inwestycji w europejską branżę elektroenergetyczną – deklaruje swój udział w planowanych elektrowniach, m.in. w Niemczech, w Turcji i na Łotwie.

Najważniejsze inwestycje Gazpromu w elektroenergetykę i przemysł chemiczny w Europie

1. Gazprom jest jedynym dostawcą gazu na Litwę i do Estonii, a na Łotwę sprzedaje 70% surowca i kontroluje całość dostaw.

2. We wszystkich trzech państwach bałtyckich sprywatyzowano monopole państwowe odpowiedzialne za import i dystrybucję surowca oraz będące operatorami całej infrastruktury gazowej. W wyniku prywatyzacji Gazprom ma ok. 1/3 udziałów w przedsiębiorstwach litewskim, łotewskim i estońskim, a najważniejszym współudziałowcem jest w każdym przypadku strategiczny partner rosyjskiego monopolisty – koncern E.ON Ruhrgas.

3. Oprócz byłych monopolii na rynkach państw bałtyckich funkcjonuje też szereg firm prywatnych (np. duże podmioty przemysłowe – jak estoński Nitrofert, lub firmy pośredniczące – litewska Dujotekana) sprowadzających surowiec bezpośrednio od Gazpromu. Wiele wskazuje na to, że większość z nich jest nieformalnie powiązana z Gazpromem.

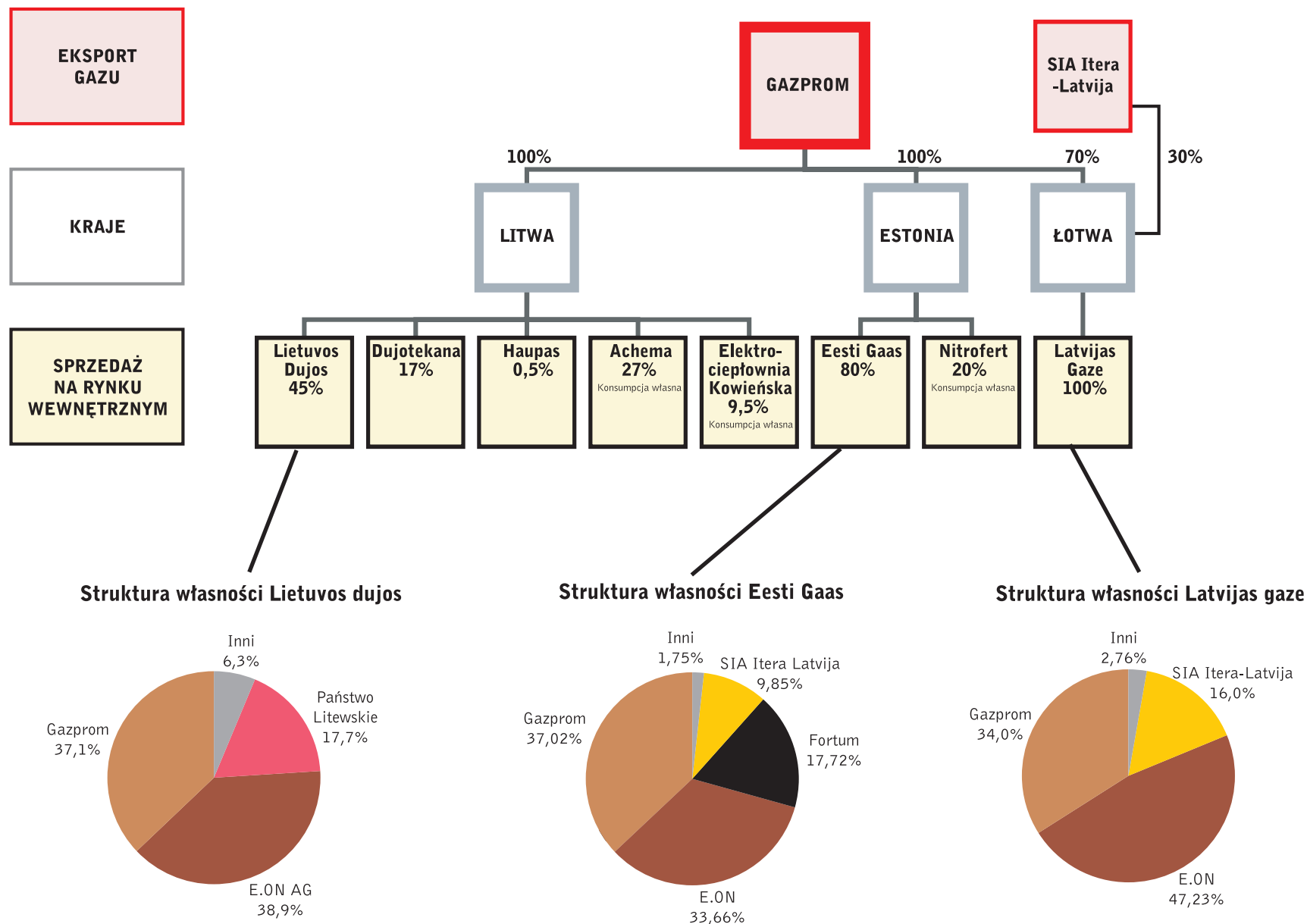
4. W krajach bałtyckich Gazprom ma największy udział w sprzedaży gazu odbiorcom końcowym.

5. Silne zaangażowanie Gazpromu ma konsekwencje dla kształtu sektorów gazowych i bezpieczeństwa energetycznego tych krajów.

- a)** Brak dywersyfikacji – w chwili obecnej system gazociągowy krajów bałtyckich jest w dużej mierze izolowany i połączony wyłącznie z systemem rosyjskim. Aktualnie nie są realne żadne projekty dywersyfikacyjne.
- b)** Pozorna liberalizacja – na Litwie i w Estonii importem surowca zajmuje się kilka podmiotów, jednak dostawy do wszystkich trzech krajów kontroluje Gazprom. Możliwość wejścia kolejnych, niezależnych od Gazpromu podmiotów jest mało prawdopodobna.
- c)** Modernizacja – do tej pory praktycznie brak inwestycji w modernizację infrastruktury będącej własnością Gazpromu.
- d)** „Europejskie” ceny gazu – do 2007 r. kraje bałtyckie płaciły niższe ceny za gaz dostarczany z Rosji (ceny rosły stopniowo, w ub.r. średnio ok. 220–260 USD/1000 m³ w porównaniu z unijną średnią 270–300 USD/1000 m³). W tym roku ceny dla największych importerów na Litwie (Lietuvos Dujos) oraz Łotwie (Latvijas Gaze) osiągnęły średni „europejski” poziom. Wg doniesień litewskiej Komisji Kontroli Cen Energii w kwietniu 2008 r. ceny dla Litwy wynosiły 380 USD/1000 m³, w maju miały wzrosnąć do 400 USD/1000 m³. Ceny gazu dla estońskiego Eesti Gaas utrzymały się na poziomie z ub.r. Niższe ceny płać również niektóre duże podmioty przemysłowe (litewska Achema i estoński Nitrofert), kupujące surowiec bezpośrednio od Gazpromu.

Sektor gazowy krajów bałtyckich – silne zaangażowanie Gazpromu

© OSW/CES

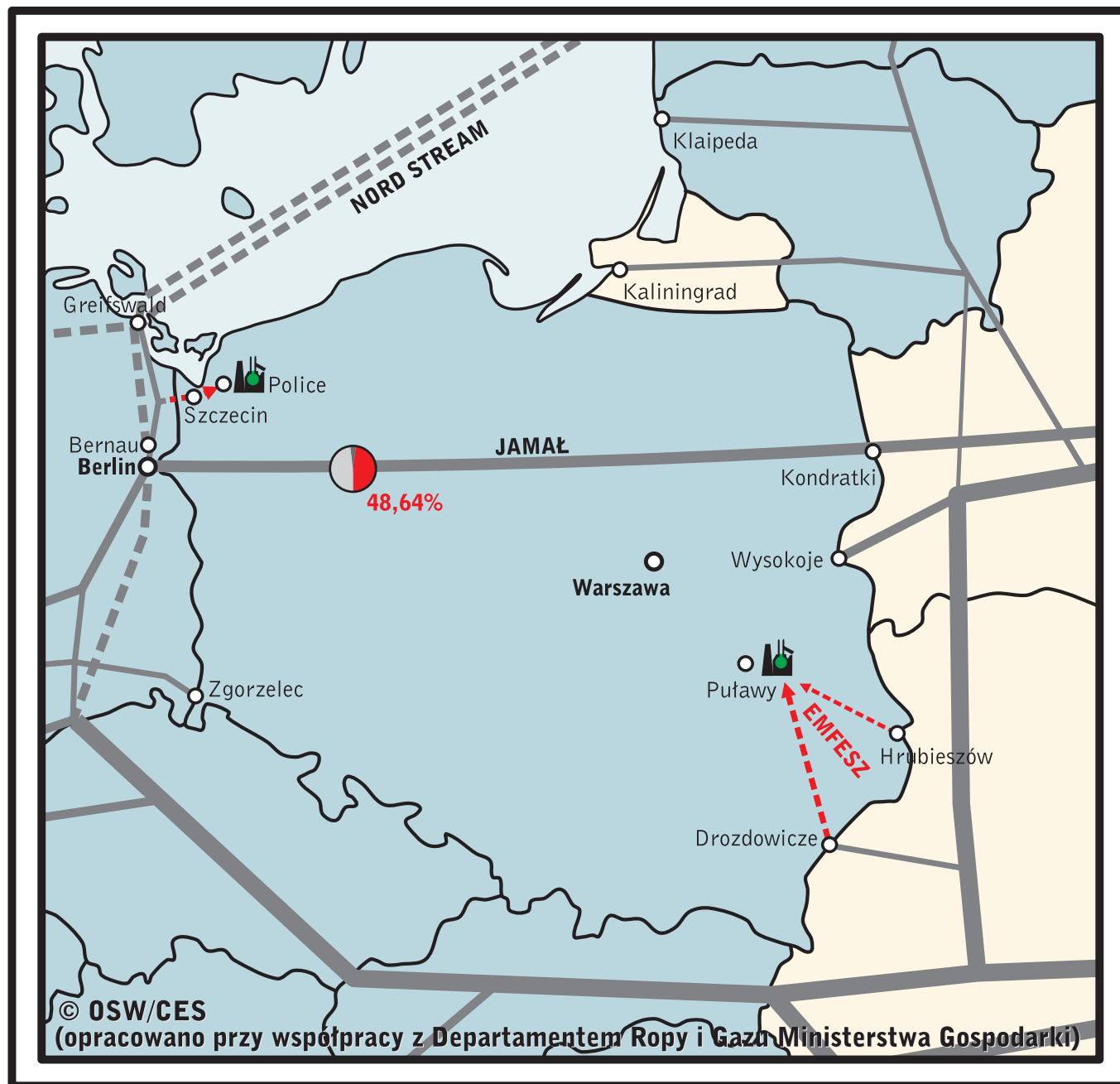
1. Zaangażowanie Gazpromu w Polsce:

- a)** Gazprom jest w chwili obecnej stosunkowo mało zaangażowany inwestycyjnie w polskim sektorze gazowym i nie sprzedaje surowca na krajowym rynku wewnętrznym. Jedyną bezpośrednią inwestycją Gazpromu w Polsce są udziały w spółce EuroPolGaz będącej właścicielem polskiego odcinka gazociągu eksportowego Jamał – Europa. Rosyjski monopolista kontroluje 48,64% akcji, a polskie PGNiG 49,74%.
- b)** Gazprom dąży do zwiększenia kontroli nad tranzytem gazu przez terytorium Polski – świadczy o tym chęć zwiększenia udziałów w EuroPolGaz. Gazprom chce także (bezpośrednio lub poprzez firmy z nim związane) rozpocząć sprzedaż gazu polskim odbiorcom końcowym. Spółka Emfesz, pośrednio powiązana z Gazpromem i aktywnie zaangażowana na rynku węgierskim, zawarła kontrakt na bezpośrednie dostawy gazu do Zakładów Azotowych w Puławach, ale ze względów formalnych kontrakt ten nie mógł być realizowany do tej pory i w ostatnim czasie wygaś.

2. Najważniejsze dylematy związane z angażowaniem się Gazpromu na polskim wewnętrznym rynku gazu:

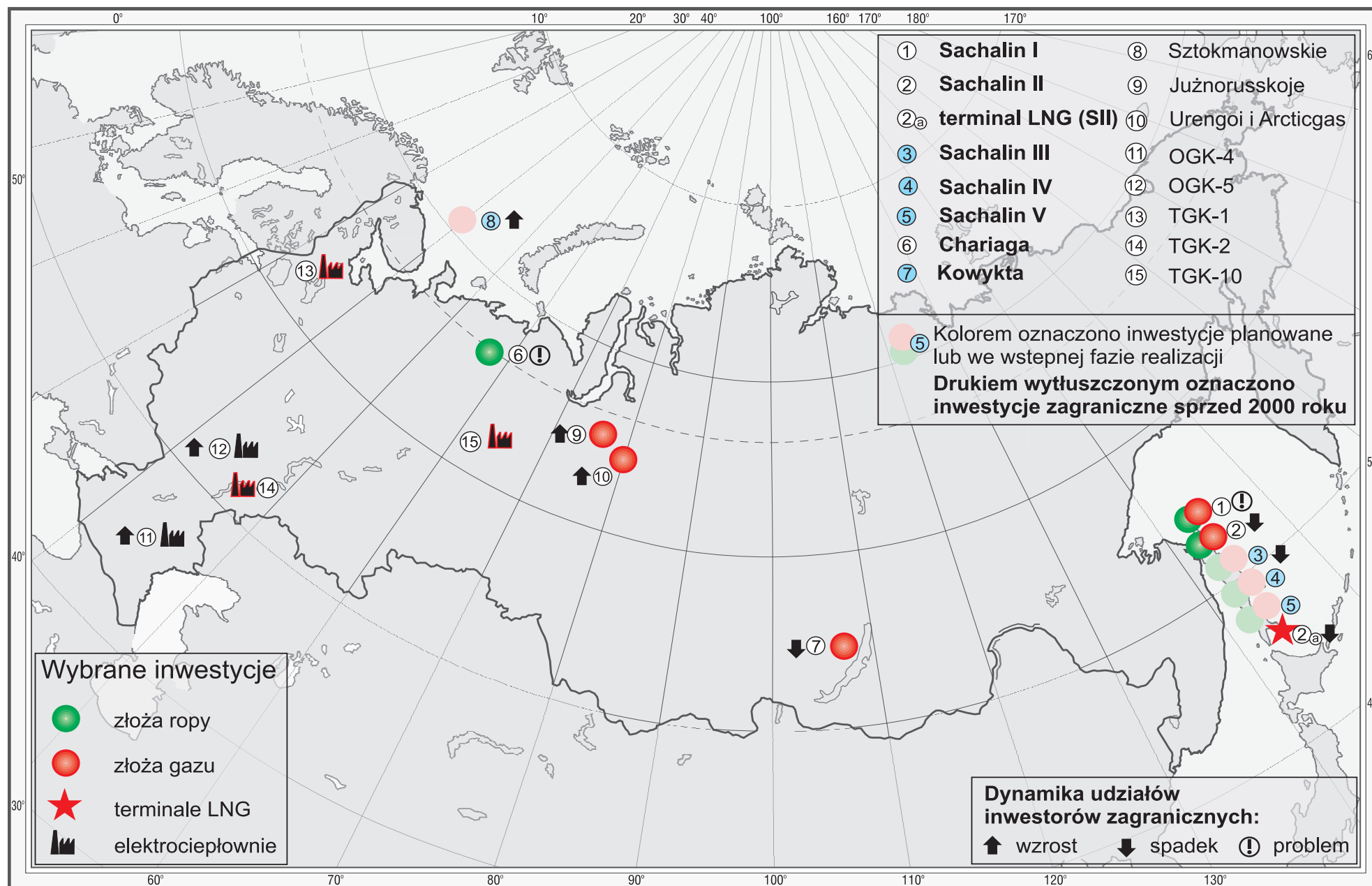
- a)** Otwarcie polskiego rynku gazu wiąże się najprawdopodobniej z wejściem nie zawsze transparentnych firm (takich jak Emfesz), mających możliwość koordynacji działań z Gazpromem na niekorzyść Polski. Przykładem takiego współdziałania, sprzecznego z polskim interesem, była pod koniec 2006 r. koordynacja działań największych dostawców surowca na rynek polski – Gazpromu i RosUkrEnergo. Podpisanie umowy o dostawach gazu przez RosUkrEnergo do Polski w latach 2007–2010 została uzależniona od zgody Warszawy na wyższe ceny gazu dostarczanego przez Gazprom w ramach długoterminowego kontraktu (tzw. jamalskiego).
- b)** Ewentualne wejście nowych podmiotów na polski wewnętrzny rynek gazu może doprowadzić do nadwyżki podaży surowca w Polsce przy braku możliwości jego sprzedania za granicą – zawarta w kontrakcie jamalskim klauzula zakazuje reeksportu (podobnie jak w innych kontraktach długoterminowych, podpisanych przez firmy z krajów Europy Środkowej z Gazpromem).
- c)** Bezpośredni dostęp Gazpromu (lub firm z nim powiązanych, sprzedających gaz rosyjski) do odbiorców przemysłowych w Polsce oznaczałaby pozorną dywersyfikację i ograniczał szansę na faktyczną dywersyfikację zarówno źródeł, jak i kierunków dostaw gazu.

Polska: silny opór wobec ekspansji Gazpromu

- 1.** Obecność zagranicznych (w tym unijnych) inwestorów w rosyjskim sektorze gazowo-naftowym jest niewielka: w ogóle nie są dopuszczeni do rosyjskiej infrastruktury eksportowej, ich zaangażowanie w wydobycie surowców jest relatywnie małe i przypada na nich nieznaczny procent całości rosyjskiej produkcji surowców energetycznych.
- 2.** Zagraniczni inwestorzy obecnie są najczęściej właścicielami mniejszościowych udziałów w projektach wydobywczych na terytorium Rosji, jedynie w odosobnionych przypadkach w ich posiadaniu pozostaje pakiet większościowy (złoże naftowo-gazowe Sachalin-1 oraz złoże naftowe Chariaga).
- 3.** W ostatnich latach obserwujemy dynamiczne zmiany w strukturze własności zagranicznych (w tym unijnych) inwestorów w rosyjskim sektorze gazowo-naftowym i elektroenergetycznym. Z jednej strony widoczne jest ograniczanie stopnia ich zaangażowania w dotychczas realizowanych projektach, z drugiej – napływ inwestycji do innych aktywów energetycznych.

Dynamika inwestycji zagranicznych w rosyjskim sektorze wydobywania gazu i ropy oraz elektroenergetycznym w latach 2000-2008

Od kilku lat obserwujemy rosnącą presję władz na zagranicznych inwestorów w rosyjskim sektorze energetycznym, przede wszystkim w sektorze wydobycia gazu. Celem tej presji jest:

- minimalizowanie autonomii zewnętrznych inwestorów,
- zwiększenie kontroli państwa nad najważniejszymi zasobami oraz całością eksportu surowców oraz
- zwiększanie relatywnie tanim kosztem bazy produkcyjnej i możliwości wydobywczych państwowego monopolisty Gazpromu.

Poprzez różnego typu działania władz rosyjskich doprowadzono do zmiany warunków umów z zachodnimi koncernami, czego efektem jest:

- przejmowanie przez Gazprom kontroli nad projektami, w których do tej pory nie miał udziałów (Sachalin 2, Kowykta),
- przejmowanie surowca wydobywanego przez zagranicznych inwestorów (Sachalin 1 – trwają negocjacje),
- anulowanie wyników przetargów czy umów (Sachalin 3 i odebranie w 2004 roku licencji na zagospodarowywanie złóż firmom ExxonMobil i Chevron).

Najważniejsze przykłady presji na inwestorów zagranicznych obecnych w rosyjskim sektorze wydobywania gazu i ropy

Aktywa	Opis	Udziałowcy	Problemy
Sachalin 1 - zasoby szacowane na 485 mld m ³ gazu i 307 mln t ropy - eksploatowane na zasadach PSA	Umowa PSA podpisana w 1996 r. (produkcja uruchomiona w 2001 r.)	ExxonMobil – 30% (operator), SODECO – 30%, ONGC – 20%, Rosneft – 20%	Gazprom blokuje uruchomienie eksportu gazu do Chin. Trwają negocjacje dotyczące zakupu całości surowca ze złoża przez Gazprom, który chce go przeznaczyć na rynek wewnętrzny.
Sachalin 2 - zasoby szacowane na 800 mld m ³ gazu i 180 mln t ropy - eksploatowane na zasadach PSA	Umowa podpisana w 1996 r. Wydobycie uruchomiono w 1999 r. Na 2008 r. przewiduje się uruchomienie skraplarni gazu, umożliwiającej jego eksport do Japonii, Chin i Korei Płd.	<u>stan pierwotny:</u> RoyalDutchShell – 55% (operator) Mitsui – 25% Mitsubishi – 20% <u>stan obecny:</u> RoyalDutchShell – 27,5%, Mitsui – 12,5%, Mitsubishi – 10%. Gazprom – 50% + 1 (operator)	Zmiana struktury udziałowców, poprzez przejęcie przez Gazprom w 2007 r. pakietu kontrolnego (kilkuletnia presja na konsorcjum rosyjskich urzędów podatkowych i służb ekologicznych).
Sachalin 3 - zasoby szacowane na 770 mld m ³ gazu - cofnięta PSA	Koncesja na eksploatację na zasadach PSA przyznana w 1993 r., brak nowej koncesji. Złoże wciąż nie jest eksploatowane	Licencje na eksploatację dla ExxonMobil, ChevronTexaco	Cofnięta koncesja na PSA w 2004 r., uzasadnieniem – zmiana rosyjskiego ustawodawstwa. ExxonMobil chce licencji na eksploatację na ogólnych zasadach opodatkowania.
Kowykta - zasoby szacowane na 1,9 bln m ³ gazu	Umowa na eksploatację złoża na ogólnych zasadach opodatkowania z 1997 r. dla spółki TNK (obecnie TNK-BP).	TNK-BP – 62,9% (operator) Interros – 25,8% Obwód irkucki – 10,8%	Po kilkuletniej presji rosyjskich organów państwowych w 2007 r. podjęta decyzja o sprzedaży całego pakietu Tnk-BP w złożu Gazpromowi (nie sfinalizowana; nieporozumienia dot. m.in. ceny pakietu)
Chariaga - zasoby szacowane na 160 mln t ropy - eksploatowane na zasadach PSA	Umowa PSA podpisana w 1999 r. Wydobycie na poziomie 1 mln ton ropy rocznie.	TotalFinaElf – 50% (operator) NorskHydro – 40%, Nieniecka Kompania Naftowa – 10%	W latach 2004–2007 konsorcjum zarzucało nie przestrzeganie przepisów ekologicznych i opóźnienia w podczas eksploatacji złoża. Oskarżenia ustały. TotalFinaElf jest obecnie partnerem Gazpromu na złożu Sztokmanowskim.

Zgodnie z szacunkami Centralnego Banku Rosji, w roku 2007 do FR napłynęło 52,5 mld USD bezpośrednich inwestycji zagranicznych, tj. o 62% więcej niż w roku 2006, z czego znaczna część do sektora wydobywania ropy i gazu oraz elektroenergetyki. **W ciągu ostatnich trzech lat obserwujemy wzrost napływu zagranicznych inwestycji do rosyjskiego sektora energetycznego.**

W 2007 roku znaczna część (25,7%) inwestycji w rosyjskim sektorze energetycznym napłynęła jednak nie do nowych projektów, ale związana była z wyprzedaniem aktywów doprowadzonego do bankructwa Jukosu (włoski Enel i Eni zapłaciły 5,8 mld USD¹ za aktywa gazowe tej spółki) oraz restrukturyzacją i prywatyzacją części aktywów elektroenergetycznego koncernu RAO JES Rossii (niemiecki E.ON i włoski Enel zapłaciły 7,7 mld USD² za dwa przedsiębiorstwa elektroenergetyczne).

W nowych projektach wydobywcze (Sztokman, Jużnorusskie) inwestorzy także biorą udział, jednak na nowych, wypracowanych w trakcie drugiej kadencji Putina zasadach – zagraniczny inwestor może mieć tylko pakiet mniejszościowy i ewentualnie prawo do części zysków ze sprzedaży wydobywanego w Rosji i sprzedawanego Gazpromowi surowca. Zazwyczaj w zamian za dostęp do rosyjskich złóż zachodnie firmy są zobowiązane przekazać Gazpromowi inne swoje aktywa (np. porozumienia BASF i Gazpromu czy ENI i Gazpromu).

¹ http://www.eni.it/en_IT/media/press-releases/2007/04/Eni_announces__5_83_bn_acquisi_04.04.2007.shtml

² http://www.eon.com/en/downloads/Acquisition_of_OGK4_17092007.pdf
http://www.enel.com/en/financial/ogk5_offer/results/

Inwestycje zagraniczne w rosyjskim sektorze gazowym i energetycznym w latach 2006-07

Aktywa	Opis	Udziałowcy/inwestorzy	Komentarz
złoża gazu i/lub ropy			
Sztokmanowskie Zasoby szacowane na 3,7 bln m ³ gazu	Złoże gazowe na M. Barentsa, ma dostarczać gaz do gazociągu Nord Stream. Złoże ma być uruchomione w 2013 r., produkcja roczna ma wynieść początkowo 23,7mld m ³ , docelowo – 67,5 mld m ³ . Ma też powstać skraplarnia gazu.	Spółka Shtokman Development: Gazprom – 51% (operator) Total – 25% StatoilHydro – 24%	Nowy projekt
Jużnorusskie Zasoby szacowane na 825 mld m ³ gazu	Złoże gazowe uruchomione w 2007 ma dostarczać gaz do gazociągu Nord Stream.	Gazprom 75%, BASF 25% minus jedna akcja plus akcja uprzywilejowana o wartości 10% ale bez prawa głosu. Trwają prace z niemieckim E.ON. dotyczące przystąpienia spółki (ma uzyskać 25% plus jedna akcja w operacji wymiany aktywów).	Nowy projekt
Złoża w Jamało-Nienieckim Obwodzie Autonomicznym Zasoby szacowane na 900 mld m ³ gazu	W 2007 konsorcjum stworzone przez ENI i ENEL kupiło trzy pojukosowskie spółki gazowe: Arktikgaz, Urengoil i Nieftiegaztehnologia, które są właścicielami licencji na 5 złóż w Jamało-Nienieckim Okręgu Autonomicznym.	ENI – 60% ENEL – 40%	Złoża kupione przy okazji wyprzedaży aktywów Jukosu. Konsorcjum zobowiązało się umożliwić Gazpromowi odkupienie 51% od 2009 r. Obecnie gaz jest wydobywany tylko z jednego złoża, w związku z problemami uzyskaniem dostępu do rurociągów przez spółki.
elektroenergetyka			
OGK-4 - przedsiębiorstwo hurtowej generacji energii - moce produkcyjne 8630 MW energii	Pakiet kupiony za 4,1 mld USD w 2007 roku. 5 elektrowni na terenie całej FR, m.in. w obwodach Moskiewskim, Krasnodarskim, Tiumeńskim, Smoleńskim i Permskim.	E.ON – 76% RAO JESS – 22,5 % Drobni akcjonariusze – 1,5%	Kupno aktywów przy okazji prywatyzacji RAO JESS pod koniec 2007. E.ON ma prawo do uzyskania 100% udziałów.
OGK-5 - przedsiębiorstwo hurtowej generacji energii - moce produkcyjne 8672 MW	Pakiet kupiony za 1,8 mld USD. 4 elektrownie na Uralu, północnym Kaukazie i w centralnej Rosji.	ENEL – 60% RAO JESS – 40%	Kupno aktywów przy okazji prywatyzacji RAO JESS pod koniec 2007 r. ENEL ma prawo uzyskać 70% udziałów
TGK-1 - przedsiębiorstwo regionalnej generacji energii - moce produkcyjne: 6278 MW	Pakiet kupiony przez Fortum. Elektrociepłownie w północnej części FR (m.in. w obwodzie leningradzkim i murmańskim).	RAO JESS – 42,3% Fortum – 25,7% Norilsk Nickel – 5,6% Russian Energy Project – 17,7% Inni – 8,7%	Kupno aktywów przy okazji prywatyzacji RAO JESS w 2005 r.
TGK-2 - przedsiębiorstwo regionalnej generacji energii - moce produkcyjne: 2576 MW	Pakiet kupiony przez RWE za 0,39 mld USD. Elektrociepłownie w północnej części FR (m.in. obwód astrachański, twerski, siewiedwinski).	RWE (razem z Syntez Group) – 33,5% RAO JESS – 49,3%	Kupno aktywów przy okazji prywatyzacji RAO JESS na początku 2008 r. RWE ma opcje na wzrost do 51% udziałów.
TGK-10 - przedsiębiorstwo regionalnej generacji energii - moce produkcyjne: 3000 MW	Pakiet kupiony za 3 mld USD. Elektrociepłownie w Syberii Zachodniej.	Fortum – 76,5% RAO JESS – 13,8% Agencja Zarządzania Własnością Federalną – 2,8% Drobni akcjonariusze – 6,8%	Kupno aktywów przy okazji prywatyzacji RAO JESS na początku 2008 r.

1. Gazprom w coraz większym stopniu jest obecny na unijnym rynku energetycznym. Pozycja monopolu gazowego w UE wzmacnia się, choć proces ten przebiega stosunkowo powoli, zwłaszcza jeśli chodzi o przejmowanie udziałów w infrastrukturze przesyłowej. Można wyróżnić 4 główne poziomy obecności rosyjskiego monopolisty w Unii:

- **Gazprom jako dostawca (eksporter) błękitnego paliwa** – w tej dziedzinie rosyjski koncern najsilniejszą pozycję ma w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i Bałkanów, gdzie pozostaje dominującym lub wręcz monopolistycznym graczem. W ostatnich latach podpisano szereg kontraktów długoterminowych, gwarantujących ciągłość dostaw rosyjskiego surowca do UE. Kontrakty te nie pozwalają jednak przesądzić, czy udział gazu eksportowanego przez Gazprom w całości unijnej konsumpcji wzrośnie. Zasady nowych umów (w kilku ważnych przypadkach kontrahenci europejscy zgadzają się na dodatkowe ustępstwa) wskazują jednak wyraźnie, że kraje członkowskie UE nie tylko nie zamierzają zrezygnować z formuły długoterminowych kontraktów z rosyjskim koncernem, ale wręcz o nią zabiegają, a w przyszłości mogą nawet współzawodniczyć między sobą o dostawy gazu z Rosji.
- **Gazprom jako współwłaściciel infrastruktury przesyłowej** – zaangażowanie rosyjskiego koncernu w unijną infrastrukturę gazową jest na razie relatywnie nieduże, widoczne najwyraźniej w krajach bałtyckich, ale także w Niemczech, Polsce i Finlandii oraz od niedawna w Austrii. Tempo wzrostu inwestycji Gazpromu w tej sferze w ostatnich latach było stosunkowo małe. Zdecydowanie zwiększyła się natomiast liczba planowanych i promowanych przez rosyjski monopol projektów infrastrukturalnych w UE. Na razie realizacja żadnego z nich nie jest przesądzona, ale jeśli zostałyby one zrealizowane, to sytuacja UE w tej sferze zmieni się diametralnie. Gazprom kontrolowałby wówczas większość rurociągowych tras przesyłu gazu z obszaru WNP do Europy (co umożliwia także widoczny w ostatnich latach wzrost udziałów rosyjskiego monopolisty w sieciach gazociągów w krajach sąsiadujących z UE, przede wszystkim na Białorusi). Rosyjski monopol dysponowałby także zdywersyfikowanymi szlakami eksportu do UE, wreszcie miałby możliwość hamowania realizacji części projektów dot. połączeń infrastrukturalnych z alternatywnych do Rosji źródeł dostaw.
- **Gazprom jako aktor na rynku finalnym** – obecność rosyjskiego monopolisty na tym rynku jest w dalszym ciągu niewielka, ale widoczny jest jej stopniowy wzrost w ostatnich latach. Angażowanie się Gazpromu i firm z nim powiązanych jako dostawców do odbiorcy końcowego jest możliwe dzięki wdrażaniu reguł liberalizacji unijnego rynku gazu. Rosyjski koncern zagwarantował sobie dostęp do rynku finalnego, m.in. w ramach przedłużania długoterminowych kontraktów z poszczególnymi krajami UE. Gazprom angażuje się

na rynku europejskim bezpośrednio poprzez kupno udziałów w przedsiębiorstwach odpowiedzialnych za sprzedaż surowca odbiorcom końcowym (np. w krajach bałtyckich), za pośrednictwem swoich spółek-córek (np. ZMB w Niemczech, GMT Italia we Włoszech itp), *joint ventures* (Wingas w Niemczech, GWH w Austrii), a czasem przez firmy o nikłych (jak czeski Vemex) lub żadnych (np. węgierski Emfesz) powiązaniach własnościowych.

- **Gazprom jako narzędzie rosyjskiej polityki zagranicznej** – w ostatnich latach zarówno władze koncernu, jak i Kremla zintensyfikował działania mające na celu promocję planowanych przez Gazprom inwestycji w UE. Działania te, oprócz propagowania samych projektów, mają także na celu wykreowanie wizerunku koncernu i samej Rosji jako kluczowego aktora w unijnym sektorze energetycznym, oraz wywarcie wpływu na politykę zarówno poszczególnych krajów członkowskich, jak i całej UE.
2. **Pomimo implementacji drugiej dyrektywy liberalizacyjnej jak dotąd żaden z krajów UE, dla którego Gazprom był tradycyjnie dominującym dostawcą, nie zdołał w znaczący sposób zdywersyfikować dostaw (relatywnie najlepiej udało się to Czechom). Państwa, które dopuściły Gazprom jako jednego z kluczowych inwestorów do swojej infrastruktury i rynku finalnego (Litwa, Łotwa, Estonia) nie podejmują żadnych projektów dywersyfikacyjnych, kupują też obecnie gaz rosyjski po cenach zbliżonych, jeśli nie wyższych od średnich cen europejskich.**
 3. **Umacnianiu się obecności Gazpromu w UE towarzyszy redefinicja zasad funkcjonowania inwestycji zachodnich (w tym unijnych) w sektorze wydobywania ropy i gazu w Rosji. Udział kapitału zagranicznego w projektach uznanych za strategiczne, przede wszystkim w sektorze gazowym, jest redukowany, a kontrola przekazywana firmom państwowym – Gazpromowi w przypadku gazu. W ostatnich latach inwestorzy są dopuszczani do nowych aktywów naftowo-gazowych w Rosji, ale jedynie jako mniejszościowi udziałowcy, i są pozbawieni prawa eksportu surowca.**